

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК: 338.43:633.791

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО КЛАСТЕРА В ГАЛУЗІ ХМЕЛЯРСТВА

В. І. Ткачук, д.е.н., доцент, Житомирський національний агроєкологічний університет

В статті розкриті теоретичні аспекти формування регіонального кластера в галузі хмелярства. Комплексним вирішенням завдання інноваційного розвитку хмелярства може слугувати формування і розвиток регіональної кластерної політики. Організація співпраці між товаровиробниками хмелю та кінцевими споживачами сприятиме налагодженню прямих каналів збуту продукції. Регіональна влада у нинішніх умовах стимулює розвиток таких організацій. Нами виявлено фактори, які мають значний вплив на формування регіонального кластера, як механізму взаємодії виробників та споживачів хмелепродукції.

Ключові слова: формування, кластер, стратегія, хмелярство.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Теоретичне обґрунтування механізму організації кластерів у сфері агропромислового виробництва потребує подальшої розробки фундаментальних і прикладних досліджень. З огляду на це, важливо відзначити, що розвиток теорії кластерів відбувався на основі еволюції організаційних форм територіально-економічної взаємодії підприємств до повноцінних кластерів.

Ефективність функціонування підприємств аграрного сектора економіки значною мірою залежить від їх участі у процесі кластеризації суб'єктів агропродовольчого виробництва. Незважаючи на те, що сучасний кластерний підхід на рівні регіонів знаходить практичну реалізацію у вітчизняній аграрній економіці, поки що існують проблеми, які стримують подальше нарощування виробництва сільськогосподарської продукції. При високому рівні державної підтримки такі процеси спостерігаються в галузі хмелярства. Тому процес кластеризації в аграрному секторі економіки потребує подальших теоретичних та прикладних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окресленої проблеми присвячені роботи багатьох науковців. Великий вклад в дослідження регіональної кластеризації внесли А. Маршалл, Е. Дахмен, Л. Мэтсон, М. Портер, П. Фишер, А. Корнетт, Я. Хансен, Я. Эдвард, Дж. Даннинг, Дж. Лиотард.

Серед вітчизняних авторів, які вивчають кластеризацію як економічну категорію В. М. Геєць, А. Е. Воронкова, М. П. Войнаренко, О. В. Мороз, Н. П. Карачина, Т. М. Халімон та ін. Кластеризація розглядається з позиції ефективного використання ресурсного потенціалу в регіоні.

Формування цілей статті. Метою статті є формування методологічного підходу до розвитку процесу кластеризації в галузі хмелярства з метою підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Історично склалося так, що основним регіоном вирощування

хмелю є Житомирщина, де сконцентровано близько 60% площ хмеленасаджень. Після занепаду галузі хмелярства в 90-х роках минулого століття галузь почала відроджуватись за рахунок цільових відрахувань на розвиток хмелярства. Державна підтримка цієї галузі на одну гривню продукції, перевищувала середній рівень державної підтримки інших галузей у 125 разів. Завдяки державній програмі підтримки розвитку хмелярства, у господарствах Житомирської області валовий збір хмелю за період із 2008-2012 рр. зріс у 2,2 рази, урожайність зросла із 3,8 до 10,3 ц/га.

За таких умов, відродження галузі хмелярства сприятиме створенню нових робочих місць, більш повному використанню аграрного потенціалу регіону, використанню набутого досвіду щодо вирощування цієї культури тощо.

Слід зазначити, що за останні десять років перелік районів сортів хмелю зазнав значних змін у всьому світі. Це зумовлено зміною потреб пивоварів та виведенням нових, більш конкурентоспроможних сортів.

Серед країн виробників та споживачів продукції хмелярства за рівнем розвитку галузі доцільно виділити чотири категорії країн [1, с. 59]:

1. Країни, де хміль не вирощується, але, водночас, виготовляється пиво.

2. Країни, де культивується переважно хміль грубих сортів, але, разом з тим, відчувається потреба у тонших сортах хмелю.

3. Країни, які імпортують хміль для посередницької торгівлі, але мають власний хміль у достатніх для виробників пива обсягах.

4. Країни, які вирощують переважно ароматні сорти хмелю, але для задоволення внутрішніх потреб у виробництві звичайного пива закуповують хміль грубих сортів, або продукти їх переробки. Вирощений у країнах цієї групи ароматний хміль також експортується.

Виходячи із зазначених груп країн Україна відноситься до останньої. З результатів проведеного дослідження зрозуміло, що нарощування

темтів зі збільшення площ насаджень хмелю та валових зборів відбувається на таких підприємствах, як ТОВ “Сатурн” Романівського району, СТОВ “Спілка хмелярів і пивоварів” Чуднівського району, ТОВ ВО “Агропромсервіс” Житомирського району, ПАФ “Дружба” Черняхівського району, СФГ “Мирне” Олевського району Житомирської області. За рахунок більш відповідальної роботи керівників і спеціалістів хмелярських господарств на місцях, впровадження нових високопродуктивних сортів хмелю та покращення агротехнологічних прийомів вирощування значно підвищилася урожайність хмелю.

Незважаючи на значні обсяги державної підтримки, вітчизняна хмелярська продукція не має ринків збуту. Так, станом на 01.01. 2012 р. у Житомирській області не реалізовано 550 т хмелю, що становить 71,4% валового збору хмелярської продукції за 2011 р. в цілому по Україні. Зарубіжні виробники хмелю фактично “захопили” ринок України, і цим позбавили можливості подальшого існування та розвитку хмелярства. Основна причина — сорти українського хмелю не мають європейської та міжнародної сертифікації. Сортова чистота українського хмелю також є сумнівною. Дослідженням встановлено, що нині виробники хмелю забезпечують лише 15% потреб вітчизняних виробників пива.

Отже, важливим напрямом активізації розвитку хмелярства у регіоні є консолідація потенціалу хмелярів у єдину структуру.

Адже пивоварні підприємства купують хміль не у виробника, а в торгово-посередницьких структурах, які збирають хміль у хмелярів і перепродують пивоварам. Така ситуація вимагає від виробників хмелю та пивоварних підприємств встановлення правил щодо формування довготривалих партнерських відносин.

Організація співпраці між товаровиробниками хмелю та кінцевими споживачами сприятиме налагодженню прямих каналів збуту продукції. Як пивовари, так і сільськогосподарські підприємства активно ведуть пошук щодо налагодження прямих контактів із кінцевими споживачами хме-

лю, оскільки посередники не можуть забезпечити стабільність поставок. Окрім цього, налагодження прямих каналів збуту дозволить організувати контроль якості хмелю у процесі його вирощування. Отже, для виробника пива більш доцільною є організація співпраці з об'єднанням або крупним виробником [2, с. 122–124].

Розвиток хмелярства в Україні має перспективу, але нині перебуває під впливом стримуючих чинників. По-перше, відсутність у вітчизняних виробників гранулятора, який відповідає європейським стандартам. По-друге, можливості вітчизняних товаровиробників обмежені невеликим асортиментом хмелю. Оскільки основна спеціалізація хмелегосподарств — це ароматичні сорти хмелю. Окрім того, внаслідок недотримання технологій вирощування хмелю, у структурі насаджень переважають хмелесуміші. Зазначимо, що пропозиція західних компаній відрізняється великим спектром можливостей вибору сортового складу сировини. Зазначимо, що ціна на хміль та обсяги поставок визначаються рівнем альфакислоти — це ступінь гіркоти хмелю [3, с. 66-70].

Існуючі економічні взаємовідносини між виробниками хмелю і пивоварами у нинішніх умовах вимагають удосконалення шляхом створення регіонального кластера, яких буде охоплювати виробників хмелю, постачальників матеріально-технічних засобів виробництва та виробників пива Хмельницької, Вінницької та Житомирської областей.

Регіональна влада у нинішніх умовах стимулює розвиток окремих організацій. Комплексним вирішенням завдання інноваційного розвитку хмелярства може слугувати формування і розвиток кластерної політики (табл. 1). У якості мотивів розвитку кластера хмелярства виділяються: підвищення конкурентоспроможності хмелярства на внутрішньому та зовнішньому ринках; формування та функціонування ринку продукції хмелярства; необхідність забезпечення галузей агропромислового виробництва висококваліфікованими фахівцями.

Таблиця 1

Стратегічне позиціонування хмелекластеру у регіоні

Базові положення формування кластера хмелярства	Стратегічні можливості
1. Функціонування у певних сегментах регіонального ринку.	1. Забезпечення зростаючих потреб підприємств кластера хмелярства в НДДКР, технологіях, матеріально-технічних ресурсах.
2. Підтримка регіональних товаровиробників продукції хмелярства.	2. Стійкі відносини із фінансово-кредитними закладами, формування іміджу кластера.
3. Розвиток потенціалу підприємств, що виробляють продукцію хмелярства, шляхом створення нових технологій і використання нової техніки.	3. Стійкі торгові відносини із постачальниками матеріально-технічних ресурсів.
4. Збільшення інвестиційних ресурсів у регіональне хмелярство.	4. Сприяє розвитку власної матеріально-технічної бази хмелярських господарств і переробних підприємств.
5. Формування стійкого інформаційного простору для підтримки двосторонніх зв'язків споживачів товаровиробників продукції хмелярства.	
6. Взаємодія із органами державної влади для формування відповідних законодавчих актів.	

За допомогою проведеного аналізу кластерних теорій визначено принципи, які є основою формування кластерів (географічний, технологічний, якісний, горизонтальний, вертикальний, фокусний і латеральний). Їх оцінка дозволяє зробити висновок, що дані принципи кластерної організації стосовно хмелярства недостатньо відображають сучасні вимоги до формування кластерних

структур. Із врахуванням думки науковців [4; 5; 6; 7; 8], нами пропонується доповнити класифікацію кластерних принципів (табл. 2).

Викладені принципи відображають особливості побудови кластерних структур у сучасних умовах розвитку економіки і специфіку хмелярства, наприклад, комплексність використання ресурсів і аутсорингову спеціалізацію.

Таблиця 2

Основні принципи побудови хмелекластерів в Україні

Принципи	Зміст
Самоорганізація	<ul style="list-style-type: none"> • Історичні передумови розвитку кластера • Структурна і функціональна подібність підприємств кластера • Посилення взаємозв'язків підприємств у структурі кластера • Створення сприятливих умов для функціонування кластера
Внутрішньокластерна кооперація і конкуренція	<ul style="list-style-type: none"> • Конкуренція між підприємствами • Кооперація при виході на регіональний ринок • Ефективність і розвиток господарської діяльності • Стимулювання інноваційного процесу
Взаємозв'язок, що базується на спільних економічних інтересах	<ul style="list-style-type: none"> • Залежність учасників від успіху один одного • Підвищення рівня інноваційності бізнесу • Скорочення автономності та взаємодії у кластері • Контроль, вирішення спірних моментів, розробка спільних заходів, налагоджування зовнішніх контактів
Корпоративність	<ul style="list-style-type: none"> • Формування засад культури поведінки між учасниками • Взаємність і розуміння, система цінностей, еталонів поведінки, методів оцінки результатів, взаємоконтроль при вирішенні конфліктних ситуацій • Можливість обміну інформацією, досвідом через організацію спільного навчання • Спрощення процедури взаємодії, зниження витрат • Виконання зобов'язань перед партнерами, репутація підприємств і кластера в цілому
Довгострокова співпраця	<ul style="list-style-type: none"> • Регулювання взаємовідносин • Постійні, гарантовані поставки і висока якість послуг • Доступ до інформації, матеріальних ресурсів, інформативність учасників • Взаємодія для досягнення і підтримки конкурентних переваг
Часткове лідерство	<ul style="list-style-type: none"> • Присутність "центру протягування" ("структуруючі підприємства-лідери") • Домінуючий фактор – концентрація навколо крупних лідируючих виробничих підприємств і наукових центрів • Прояв активності "центра" і протягування «периферійних» підприємств
Динамічність (гнучкість)	<ul style="list-style-type: none"> • Постійний "рух" кластера – безперервні процеси формування, розвитку і розпаду • Адаптація до мінливих умов ринкового середовища • Поява нових виробництв, розширення асортименту продукції • Підвищення рівня інноваційності виробництва
Комплексність використання ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> • Об'єднання учасників у рамках єдиного нерозривного технологічного ланцюга, інтеграційний і технологічний взаємозв'язок, єдність технологічних підходів, стандарти • Послідовність виробництва продукції, учасники – постачальники і споживачі послуг один одного • Орієнтація на запити кінцевого споживача, розширення асортименту продукції • Удосконалення бізнес-процесів і управлінських навиків
Аутсоринговаспеціалізація	<ul style="list-style-type: none"> • Делегування відповідальності, подрібнення бізнес-функцій • Передача допоміжних виробництв за контрактами підрядникам, зниження витрат і економія ресурсів • Формування нових унікальних властивостей, доступ до кращих виробничих технологій

У зоні Полісся спостерігається структурна відокремленість підприємств хмелярського підкомплексу, сезонність виробничої діяльності хмелярських господарств, низький рівень розвитку

транспортної інфраструктури і, як наслідок, низька інвестиційна привабливість галузі. Нами виявлено фактори, які мають значний вплив на формування кластера хмелярства (рис. 1).

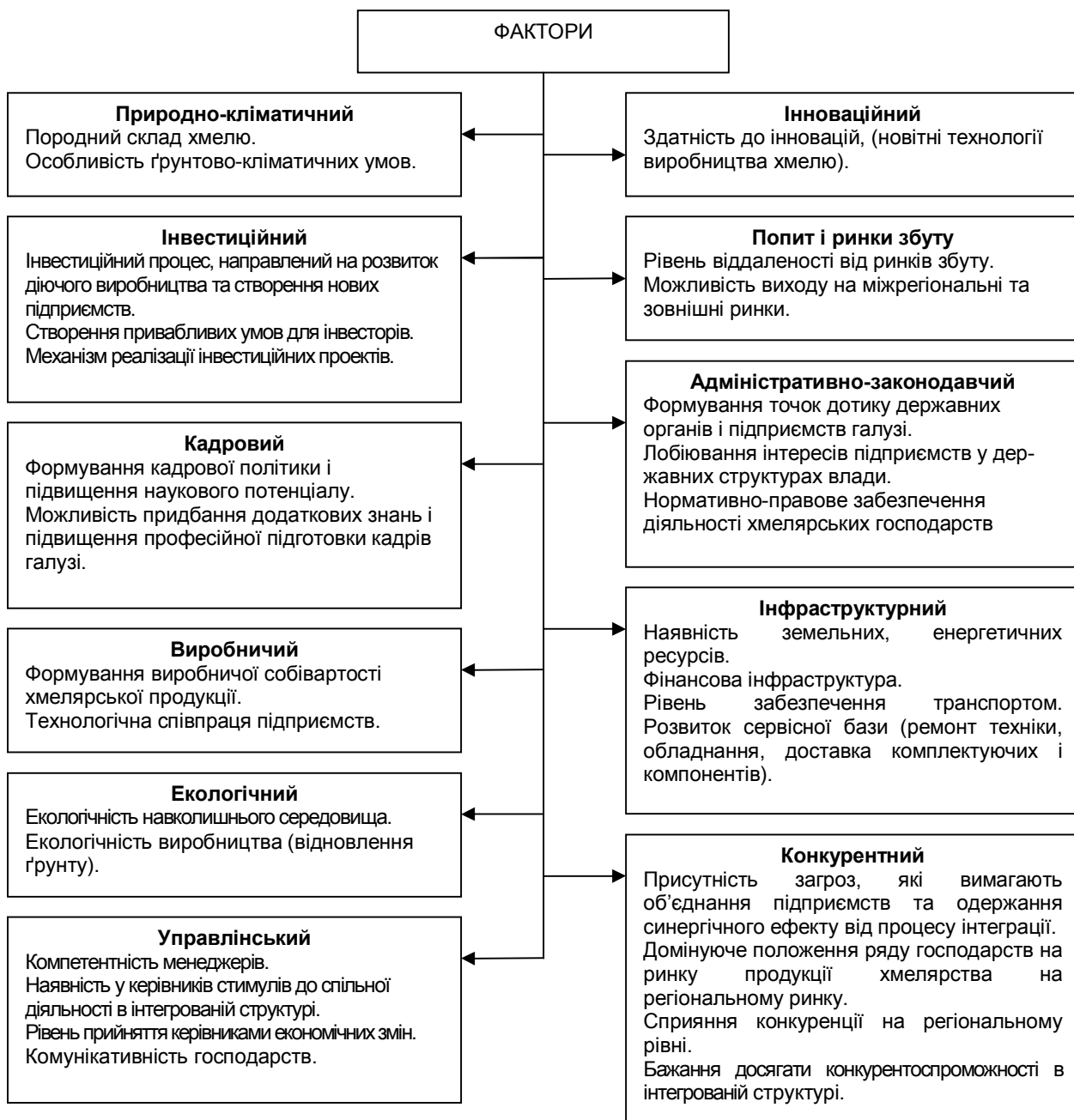

Рис. 1. Фактори формування і розвитку хмелекластера

З метою формування і розвитку конкурентоспроможного кластера хмелярства у зоні Полісся необхідно забезпечити наступні умови:

1. Розвиток конкурентного середовища, яке орієнтує діяльність підприємств на зниження виробничих витрат.
2. Присутність спільних економічних цілей учасників кластера.
3. Загальна корпоративна культура, яка забезпечує взаємодію учасників кластерної структури у довгостроковому періоді.
4. Формування кластера із включенням підприємств, які виробляють продукцію із високою доданою вартістю і максимальною комплексною переробкою хмелярської сировини.
5. Законодавче забезпечення інтересів дер-

жави щодо виробництва продукції із високим ринковим потенціалом.

Висновок. Отже, до переваг кластерного підходу слід віднести: збільшення зайнятості на селі, формування сільської інфраструктури; ефективно регулювання інвестиційних потоків шляхом розвитку кластерної інфраструктури; можливість надання пільг хмелярським господарствам, що має значення для розвитку кластера, можливість переорієнтації низькорентабельних господарств; ріст підприємницької активності в кластерній структурі; ефективний розвиток міжгалузевих зв'язків, поширення технологій, досвіду, інформації; реалізацію інноваційного потенціалу у зв'язку із охопленням інноваціями усіх підприємств кластера.

Однією із точок росту повинен стати проект Поліського регіону з формування кластера хмелярства. Ресурсний потенціал цього регіону дозволяє розвивати виробництво хмелю на прин-

ципово новому рівні. Центрами кластера стануть сільськогосподарські підприємства, орієнтовані на виробництво хмелю, якими накопичено значний практичний досвід.

Список використаної літератури:

1. Гладких О. Українське хмелярство: стан та перспективи / О. Гладких, І. Штанько // Пропозиція. – 2009. – № 2. – С. 58–68.
2. Силивончик А. На хмельную голову / А. Силивончик // Бизнес. – 2008. – № 45. – С. 122–125.
3. Савченко Ю. І. Оцінка економічності розвитку хмелярства / Ю.І. Савченко, Т.Ю. Приймачук, Т. Ю. Сітнікова // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 1. – С. 66-70.
4. Каніщенко Н.Г. Кластери в системі національної конкурентоспроможності / Н.Г.Каніщенко // Вісник КНУ. Серія Економіка. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. – №85. – С. 14–16.
5. Федоренко В.Г. Кластери – системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки / В.Г. Федоренко, А.Ф. Гойко, В.Б. Джабейло // Економіка та держава. – 2007. – №9. – С. 6–9.
6. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні // Економіст. – 2000. – №1. – С. 29–33.
7. Косач І.А. Функціонування кластерів в умовах сучасних економічних відносин / І.А. Косач // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №1 (104) – С. 125–128.
8. Недобєга О.О. Забезпечення соціально-економічного розвитку підприємств на основі кластерного підходу / О.О. Недобєга // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2010. – №1(33). – С. 259–263.

В статье раскрыты теоретические аспекты формирования регионального кластера в отрасли хмелеводства. Комплексным решением задачи инновационного развития хмелеводства может служить формирование и развитие региональной кластерной политики. Организация сотрудничества между товаропроизводителями хмеля и конечными потребителями способствует налаживанию прямых каналов сбыта продукции. Региональная власть в нынешних условиях стимулирует развитие таких организаций. Нам выявлены факторы, которые оказывают существенное влияние на формирование регионального кластера, как механизм взаимодействия производителей и потребителей хмелепродукции.

Ключевые слова: формирование, кластер, стратегия, хмелеводство.

The theoretical aspects of regional cluster in hop growing are revealed in the article. Comprehensive solution to the problem of innovation development of hop growing can serve as the formation and development of regional cluster policy. Organization of cooperation between producers and consumers of hop will facilitate direct sale channels. Regional authorities in the current conditions stimulate the development of these organizations. We identified factors that have a significant impact on the regional cluster as the interaction of producers and consumers of hop.

Keywords: formation, cluster, strategy, hop growing

Дата надходження до редакції: 09.04.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л. І.